

Кратка историја ћирилице

Крајем 9. века, Константин (Ћирило) и Методије састављају прво Ћириличко писмо **глагољицу** са 38 слова. Писмо је рађено на бази грчког брзописног писма (минускуле), коме су додата слова за словенске гласове који нису постојали у грчком. Она је толико стилизована и измењена да се њено грчко порекло сматра тек највероватнијом могућношћу. Код Срба се ово писмо само кратко одржало и почетком 10. века Срби прихватају ново писмо **Ћирилицу**, која је у основи грчко унцијално писмо – у нашој терминологији **устав**. У односу на глагољицу, битно је промењена графика писма а задржан фонетски принцип, азбучни ред и називи слова. Оба писма се везују за **старословенски** језик, који данас није матерњи језик ни једног словенског народа. Овај књижевни језик се користио наредна два века а потом, од 12. века, се почело писати и на посебним словенским језицима, па тако имамо српску, бугарску и руску редакцију писма.

Историја српске ћирилице и **српскословенског** језика почиње у 12. веку. Словни састав азбуке се током векова мењао и у броју слова и у њиховим облицима све до реформе Вука Караџића 1818. Српскословенски језик се у црквеној писмености користио до прве половине 18. века када је усвојен **рускословенски** језик као богослужбени али и књижевни језик. Овај рускословенски језик је и даље богослужбени језик СПЦ, док је Вуковом језичком и правописном реформом промењен књижевни језик.

Хиландарски устав

Увод

Почетком септембра 2003. године братство манастира Хиландара обратило нам се са жељом да му израдимо српскословенско ћириличко писмо, уставног типа из периода 12. до 15. века, на основу више од 800 рукописа из манастирске ризнице. Писмо које би било реплика рукописа из тог периода не постоји, а оно што користе научници и Црква неодговарајуће је и по облику слова и по могућностима тачне репродукције текстова са многобројним надметнутим словима и надредним знацима.

Захтев монаха Јосифа у име Хиландарског братства је био:

„Мислим да ћеће се сложити да би слова требала слиједити биће карактеристике слова у већини рукописа, као што су:

- *Блага укошеност у десно*
- *Незнајна њовијеност усравне линије слова која се креће од 1/3 до 1/2 висине слова*
- *Дефинисаност облика и њравилност слова“*

На основу 13 рукописа са више стотина скенираних страна, приступили смо проучавању рукописа. За основу будућег писма, одабрано је „Четворојевањеле Патријарха Саве IV“ из 14. века (1354/75). Рукопис је писан гушчијим пером, на пергаменту, уставним писмом српске редакције и рашког правописа. Писар је нажалост непознат, па не знамо коме да захвалимо за мајсторство врсног калиграфа, који је оставио, по нама, најлепши рукопис у српској писмености у периоду од 12. до 15. века.

У самом рукопису које смо користили за основу писма, нисмо пронашли сва слова старословенске азбуке, (руска и бугарска редакција) па смо на основу увида из других рукописа та слова реконструисали, према потезима и облицима из Четворојевањеле.

У курент је убачено и неколико слова и лигатура које не припадају овом стилу, али су користећена у 15. и 16. веку па су ту ради комплетности.

У верзал су убачена нека слова која нису нађена у насловима, опет из истих разлога, али неке лигатуре нису узете у обзир јер стилски потпуно одударају.

Евиденција

Уз велику муку и помоћ стручњака за српскословенски језик тог периода проф. Димитрија Стефановића, проф. Ђорђа Трифуновића, и нарочито Виктора Савића из Института за српски језик, и књиге „Историја српске ћирилице“ Петра Ђорђића успели смо да евидентирамо:

Основна курентна слова са варијантама њиховог писања	72
Основна верзална слова са варијантама њиховог писања	77
Лигатуре (курент + верзал), број није дефинитиван	128
Надметнута слова са титлом за курент	34
Надметнута слова без титла за курент	35
Надредни знаци за курент	42
Надметнута слова са титлом за верзал	34

Надметнута слова без титле за верзал	35
Надредни знаци за верзал	42
Интерпункцијски знаци и симболи	35
Бројеви	69
Дакле, укупно основна слова и знаци	603 карактера

Тастатура

Већ овај број карактера превазилази могућност стандардног коришћења писма са тастатуре.

ПЦ-рачунари могу стандардно да користе 95 карактера, а Мекинтош 219.

Ми смо на крају дошли до броја од 4.356 основних слова са надметнутим словима, надредним знацима и симболима. На изглед непотребно велики број, али српскословенски језик и нарочито његово писање је веома сложено.

Наиме, у српскословенском језику постоје 50 слова од којих су 23 самогласничка (са варијантама писања 38) над којима у начелу може да дође свако надметнуто слово, са титлом или без ње, и сваки надредни знак, дакле (38 x 104).

Свако надметнуто слово, са титлом или без ње, може да дође и између два слова (71).

Нека надметнута слова са титлом или без ње, могу да дођу изнад сугласника.

Неколико надредних знакова може да дође и изнад, или поред сугласничког слова.

Проста титла може да дође над сваким словом.

Неколико титли може да дође и изнад два или три слова.

Успели смо да разрешимо и тај, не мали, технички проблем са тастатурама. Тако, на Мекинтошу постоји само једна тастатура а на ПЦ рачунарима две, посебна за курент, посебна за верзал. Уколико користимо најновије Уникод оријентисане програме, рецимо Индизајн, сваки карактер од ових 4.356 биће нам доступан директно или следећим кликом миша на глиф табели.

Уникод

Хиландарски устав је веома сложено писмо, заправо систем за себе. Уникод је предвидео места за старословенска слова, али нажалост, само по 16 верзалних и курентних слова која се разликују од савремене ћирилице. Слова која су иста у српскословенском и српском језику имају исти код (рецимо слово „аз“ и „а“ имају исти код 0430), па стога није могуће у оквиру истог писма имати и српскословенски и савремени српски. Тако, због великог броја карактера, писмо није могло да се смести у први део Уникодове табеле јер би се сударало са већ заузетим местима, већ само у такозвану „Private Use Area“, дакле подручје које је Уникод одредио за коришћење у приватне сврхе, значи од E000 до FFFF.

Закључак

Све ово изгледа систематично у смислу: пројектни задатак, анализа, разрада и коначно израда писма, баш као у теорији. У реалном животу све је другачије, па и у овом подухвату, или како кажу латини „PER ASPERA AD ASTRA“. Бар три пута смо помислили да је посао завршен, али само у последњем случају имали смо 76 измена и допуна – све оправдане. Извршити измене у систему од 4.356 слова, променити редослед Уникодних кодова, поново узбучити, додати нове керн-парове, дефинисати нове алтернативне карактере и сачинити нову тастатуру – то је прави изазов.

На крају завршисмо подухват, у светским размерама апсолутно пионирски, а у националним размерама сачинисмо алат за изучавање корена нашег језика и писма, као и за рашчитавање и архивирање у електронском облику историјске грађе средњег века. Хиландарски устав сада омогућује ревитализацију српског као богослужбеног језика Цркве. Ово писмо такође омогућује и израду електронског речника српскословенског језика, што је предвиђено у следећој фази пројекта. То је од изузетног значаја јер смо у ситуацији да други присвајају наше речи, проглашавајући их сопственим, изворним. Како рече Јосиф Хиландарац „Ми имамо тапију на језик. То су наше књиге. Нека други покажу своје тапије, па ћемо им поверовати да су то и њихове речи“.

На крају да додамо да је овај пројекат иницирао манастир Хиландар, непосредно пре великог пожара, да од финансирања пројекта није одустао упркос огромним потешкоћама јер сматра да је улагање у духовност важнија од улагања у материјално.

Писмо се може за територију СЦГ и СПЦ у дијаспори бесплатно добити у Задужбини светог манастира Хиландара (www.zaduzbina.org) а за иностранство се обратите на e-mail: zkostic@eunet.yu.

Монах

Увод

Током рада на Хиландарском уставу, научници су дошли до закључка да је њима неопходно слично писмо, по типу али погодније за научну обраду текстова. Писмо треба да се „упари“ по висини слова и ширини стубова писму „TimesNewRoman“ које се највише користи у научној пракси, јер садржи ћирилицу, латиницу и грчки. Хиландарски устав то не омогућава јер је у суштини калиграфско писмо које захтева далеко већи проред од стандардних писама и не уклапа се у штампарску форму.

Иницијатор пројекта за израду оваковог писма је Институт за српски језик САНУ а пројекат су подржале бројне научне и црквене институције: Народна библиотека Србије, Катедра за историју српског народа у средњем веку Филозофског факултета у Београду, Катедра за српски језик Филолошког факултета у Београду, Одсек за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду, Катедра за српски језик Филозофског факултета у Нишу, Богословски факултет Српске православне цркве, Музеј Српске православне цркве у Београду, Историјски институт, Археолошки институт и Балканолошки институт САНУ, академици: Сима Ђирковић и Александар Младеновић.

Дакле, било је потребно урадити писмо са следећим карактеристикама:

1. Да по типу буде „устав“
2. Да висина слова и ширина стубова буде као код писма „TimesNewRoman“
3. Да садржи сва слова и симболе српскословенског језика (слично Хиландарском уставу), што не постоји ни у једном писму до сада;
4. Да подржава Уникод стандард;
5. Да буде погодно за „OCR програме“, како би се омогућило конвертовање скенираних текстова у електронско писмо.

Израда

Када је у питању „Монах“, све је било много лакше. Сада смо ишли утабаном стазом, без трња. Како смо од почетка имали идеју да Хиландарски устав и Монах буду компатибилна писма, то смо користили већ разрађен систем Уникод кодова и тастатура. Да би их потпуно упарили, морали смо још једном да променимо и систем у Хиландарском уставу (надамо се коначно), и да овог пута предвидимо места за евентуалне будуће допуне.

Једини прави проблем је био дизајнерски. Писмо је урађено и оно по нама представља једано од могућих писама изведених из Хиландарског устава које је верна копија рукописног писма. Несумњамо да ће други дизајнери урадити по овом систему и узору другачија писма од Монаха, надамо се и боља, и зато охрабрујемо млађе дизајнере да се окушају са коренима наше писмености и нашег јединог писма - ћирилице.

Захвалност

Осим наведених научника, у техничком делу пројекта су учествовали код израде ПЦ тастатура: Васја Бојанић и Војин Петровић а код тастатуре за Мекинтош: Горан Јовановић.

Ово писмо је откупило, за коришћење у СЦГ, Министарство науке и заштите животне средине републике Србије чиме је постало јавно добро.

Писмо се може за територију СЦГ бесплатно добити у Институту за српски језик САНУ а за иностранство се обратите на е-mail: zkostic@eunet.yu.

Зоран Костић
Студио Б&З, Радоја Дакића 9, 11000 Београд
тел. (011) 397 00 35